

С.І. Юшина*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ОСНОВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Державне регулювання зовнішньої торгівлі є одним з тих проблемних питань, вирішення яких вимагає першочергової уваги. В контексті інтеграційних процесів, в яких бере участь Україна, актуальним стало нормативно-правове забезпечення здійснення цього напрямку діяльності держави.

В.С. Поздняков¹, Г.П. Калюжна², Д.Ф. Рамзайзев³ та інші вчені досить детально дослідили існуючу за часів СРСР монополію зовнішньої торгівлі. За часів незалежності України О.Г. Міхеєвою⁴ проведено комплексне дослідження митно-тарифного регулювання зовнішньої торгівлі. Нетарифний аспект в регулюванні зовнішньоторговельної діяльності досліджувався В.О. Голубевою⁵. На сторінках періодики розглядаються питання державного регулювання підприємницької діяльності (Т. Кравцова⁶, А. Ластовецький⁷). Багато науковців приділяють увагу у своїх роботах різним галузям економіки. Але, на жаль, коло проблем торгівлі, торгівельних правовідносин часто звужується сферою лише внутрішньої торгівлі. Для нашої держави є актуальною також проблема державного регулювання зовнішньої торгівлі, оскільки саме вона є “камнем спотикань” на шляху інтеграції України в європейський простір. В той же час комплексне дослідження (з юридичної точки зору) в цій сфері не проводилося.

За мету статті ми ставимо охарактеризувати нормативно-правове забезпечення державного регулювання зовнішньої торгівлі та визначити шляхи його удосконалення, оскільки саме на основі законодавчих актів і через їх прийняття та реалізацію здійснюється визначений напрям діяльності держави.

Аналіз нормативно-правових актів СРСР та УРСР з питань, що досліджуються, дозволяє зробити висновок, що кінець 80-х — початок 90-х років можна вважати початком демонополізації та децентралізації зовнішньої торгівлі. Позитивним моментом цього періоду було законодавче закріплення організаційно-правових основ здійснення зовнішньоекономічної діяльності, встановлення цілей, принципів та методів її регулювання з боку держави, визначення органів та їх повноважень у сфері державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. В той же час, варто звернути увагу і на те, що, як зазначається в літературі⁸, прийняття значної кількості актів законодавства відбувалося на фоні глибокого падіння економіки, кризи влади, непростих колізій навколо конституційного процесу,

© Юшина С.І., 2005

* аспірант Київського національного торговельно-економічного університету

¹ Поздняков В.С. Государственная монополия внешней торговли в СССР. — М.: Международные отношения, 1969. — 200 с.

² Калюжная Г.П. Правовые формы монополии внешней торговли СССР в их историческом развитии. — М.: Издательство Академии наук СССР, 1951. — 152 с.

³ Рамзайзев Д.Ф. Правовые вопросы внешней торговли СССР. — М.: Внешторгиздат, 1954. — 86 с.

⁴ Міхеєва О.Г. Роль міжнародного права у здійсненні митно-тарифного регулювання зовнішньоторговельної діяльності України: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.11 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2003. — 19 с.

⁵ Голубева В.О. Міжнародно-правове та внутрішнє регулювання кількісних обмежень у зовнішньоторговельній діяльності // Митна справа. — 2001. — № 2. — С. 57-65. Голубева В.О. Нетарифні заходи та регулювання зовнішньоторговельної діяльності // Держава і право (НАН України, інститут Держави і права ім. В.Корецького). — 2003. — № 22. — С. 589-596.

⁶ Кравцова Т. Правові форми державного регулювання у сфері підприємницької діяльності // Право України. — 2003. — № 12. — С. 45-47; Кравцова Т. Правова природа державного регулювання підприємницької діяльності // Підприємство, господарство і право. — 2003. — № 8. — С. 3-6.

⁷ Ластовецький А. Зміст і спрямування державного регулювання підприємництва за умов перехідної економіки в Україні // Підприємство, господарство і право. — 2003. — № 5. — С. 125-129; Ластовецький А. Державне регулювання у ринковій економіці (досвід промислово розвинених країн) // Підприємство, господарство і право. — 2003. — № 6. — С. 126-130.

⁸ Плавич В.П. Правове регулювання трансформаційної економіки України і розвиток національного законодавства. — К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. — С. 67.

що негативно вплинуло на практичну реалізацію актів економічного законодавства. Значну кількість змін, що було внесено до цих актів за часів незалежності нашої держави, підтверджує також недосконалість створеної нормативно-правової бази. Так, Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” зазнавав змін і доповнень більш ніж 20 разів. Але, все ж таки, можна констатувати, що починаючи з 90-х років Україна розпочала створення власного національного законодавства в сфері зовнішньої торгівлі, в тому числі і в сфері її державного регулювання.

Загальний огляд сучасного нормативно-правового забезпечення державного регулювання зовнішньої торгівлі можна представити цілим рядом законодавчих актів, але ми вважаємо за доцільне зупинитися лише на деяких зауваженнях щодо нормативно-правових актів цієї сфери. Так, законодавству України з державного регулювання зовнішньої торгівлі притаманні ті ж самі недоліки, що характерні для всього чинного законодавства⁹, зокрема: нестабільність та внутрішня суперечливість законодавчих актів у сфері, що досліджується; диспропорція у співвідношенні законів та підзаконних актів; відсутність механізмів реалізації нормативних актів та ін.

За нашим переконанням, необхідність вдосконалення нормативно — правового забезпечення державного регулювання зовнішньої торгівлі, звільнення від застарілих норм, усунення прогалин, упорядкування з метою ефективного використання актів законодавства зумовлює доцільність систематизації зовнішньоторговельного законодавства. Ми погоджуємося з думкою В.П. Плавича, “що упорядкування законодавства на визначених Конституцією засадах, подолання колізій між Конституцією і законами, а також гармонізація норм національного законодавства з міжнародним правом найефективніше можуть бути здійснені шляхом систематизації законодавства”¹⁰, зокрема у формі інкорпорації та кодифікації.

Проведення інкорпорації законодавства з державного регулювання зовнішньої торгівлі, на нашу думку, має сприяти визначенню на внутрідержавному рівні необхідних для Української держави пріоритетів в розвитку зовнішньої торгівлі та її правовому регулюванні взагалі, критеріїв, яким має відповідати нормативно-правова база у цій сфері, міжнародних норм, які можуть бути імплементаваними в національне законодавство. Ми вважаємо, що перш, ніж проводити роботу у напрямі зміни національного законодавства, варто прийняти загальну концепцію розвитку зовнішньоторговельної діяльності на основі аналізу всього чинного законодавства у цій сфері. Така концепція має містити, зокрема, такі розділи, як визначення зовнішньоторговельної політики як основної складової зовнішньоекономічної політики держави; аналіз сучасного стану розвитку зовнішньої торгівлі; мета, принципи та завдання державного регулювання розвитку зовнішньої торгівлі; пріоритетні напрями державного регулювання зовнішньої торгівлі; методи та механізми державного регулювання зовнішньої торгівлі; координація дій щодо розвитку зовнішньої торгівлі; здійснення контролю у сфері зовнішньоторговельної діяльності; етапи приведення національного законодавства у відповідність до вимог міжнародних організацій. Цей нормативний акт буде основою для українського законодавства в сфері зовнішньої торгівлі, її державного регулювання та сприятиме, за нашим переконанням, реалізації зовнішньоекономічної політики України, а також послідовному виконанню нашою державою міжнародних зобов'язань.

Необхідність удосконалення законодавства у сфері зовнішньоторговельної діяльності підтверджується і Кабінетом Міністрів України, який для здійснення цієї роботи створив спеціальну Комісію згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2003 року № 484 “Про утворення Комісії з питань удосконалення законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності”¹¹. Сподіваємось, що удосконалення законодавства буде проводитися на рівні національного регулювання зовнішньої торгівлі, враховуючи потреби та реалії розвитку української економіки, стан внутрішнього ринку.

⁹ Реформування державного управління в Україні: проблеми та перспективи. — К.: Оріяни, 1998. — С. 267-268.

¹⁰ Плавич В.П. Правове регулювання трансформаційної економіки України і розвиток національного законодавства. — К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. — С. 75.

¹¹ Про утворення Комісії з питань удосконалення законодавства у сфері зовнішньоекономічної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2003 року № 484 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 15 — Ст. 42.

Однією з особливостей нормативно-правового забезпечення державного регулювання зовнішньої торгівлі є викладення основної маси норм в різних актах, аналіз яких свідчить також про збереження регулятивної ролі держави в питаннях зовнішньої торгівлі. В той же час, на нашу думку, розпорошеність правових норм ускладнює реалізацію нормативних актів та створює додаткові труднощі у взаємодії суб'єктів підприємницької діяльності та державних органів. Тому, за нашим переконанням, є потреба у прийнятті Закону України про державне регулювання зовнішньої торгівлі. Це б дозволило сформувати категоріальний апарат, визначити основні поняття, зокрема такі, як: “зовнішня торгівля”, “державне регулювання зовнішньої торгівлі”, “тарифне регулювання”, “нетарифне регулювання” тощо, принципи та завдання державного регулювання зовнішньої торгівлі, встановити компетенцію усіх органів, які здійснюють державне регулювання зовнішньої торгівлі, комплексно передбачити заходи нетарифного регулювання, захисні заходи щодо імпорту товарів та регламентувати порядок їх застосування.

Україна обрала шлях європейської інтеграції, поставила собі за мету — вступ до Європейського Союзу. В той же час партнерами України залишаються держави СНД, торгівельні відносини з якими є необхідними для Української держави. На нашу думку, відсутність законодавчо визначених сучасних організаційно-правових засад державного регулювання зовнішньої торгівлі в Україні поставить нашу державу в нерівне становище з іншими державами пострадянського простору. На сьогоднішній день основні положення державного регулювання зовнішньої торгівлі закріплені на законодавчому рівні, зокрема, в Російській Федерації, Республіках Казахстан та Білорусь.

Так, в Росії Закон “Про державне регулювання зовнішньоторгівельної діяльності” було прийнято ще 13 жовтня 1995 року № 157-ФЗ¹². Він визначив основи державного регулювання зовнішньою торгівлею, порядок її здійснення російськими та іноземними особами, права, обов'язки та відповідальність органів державної влади Російської Федерації і органів державної влади суб'єктів Федерації в сфері зовнішньоторгівельної діяльності. 8 грудня 2003 року Президент Російської Федерації підписав новий Закон № 164-ФЗ “Про основи державного регулювання зовнішньоторгівельної діяльності”¹³, який визнав таким, що втратив чинність, Закон № 157-ФЗ. Цей новий законодавчий акт Росії більш детально регламентує організаційно-правові основи здійснення державного регулювання зовнішньої торгівлі, значно розширює перелік понять, яким надано визначення, уточнює поняття „зовнішньоторгівельна діяльність”, встановлює нові принципи, регламентує загальний механізм державного регулювання зовнішньоторгівельної діяльності, передбачає особливості державного регулювання зовнішньої торгівлі товарами, послугами та інтелектуальною власністю. Аналогічна ситуація і в Республіці Білорусь. Правові основи державного регулювання зовнішньоторгівельної діяльності було визначено на законодавчому рівні 29 грудня 1998 року¹⁴. Але з метою забезпечення національної безпеки, стимулювання розвитку економіки Республіки, забезпечення сприятливих умов для зовнішньоторгівельної діяльності було схвалено новий Закон Білорусії “Про державне регулювання зовнішньоторгівельної діяльності” від 25 листопада 2004 року № 347-З¹⁵. Цей законодавчий акт, на нашу думку, оптимізував визначення правових основ державного регулювання зовнішньої торгівлі в державі, закріпив їх на більш детальному рівні. Організаційні основи державного регулювання зовнішньої торгівлі встановлені на законодавчому рівні і в Республіці Казахстан в Законі від 12 квітня 2004 року № 544-2 “Про регулювання торговельної діяльності”¹⁶. Цей Закон дає визначення основних понять, встановлює

¹² О государственном регулировании внешнеторговой деятельности: Федеральный Закон Российской Федерации от 13 октября 1995 года № 157-ФЗ // <wbase.duma.gov.ru>.

¹³ Об основах государственного регулирования внешнеторговой деятельности: Федеральный Закон Российской Федерации от 8 декабря 2003 года № 164-ФЗ // <wbase.duma.gov.ru>.

¹⁴ О государственном регулировании внешнеторговой деятельности: Закон Республики Беларусь от 29 декабря 1998 года № 223-З // <pravo.by>.

¹⁵ О государственном регулировании внешнеторговой деятельности: Закон Республики Беларусь от 25 ноября 2004 года № 347-З // <pravo.by>.

¹⁶ О регулировании торговой деятельности: Закон Республики Казахстан от 12 апреля 2004 года № 544-2 // <www.zakon.kz>.

мету та принципи регулювання торговельної діяльності, визначає форми та методи регулювання торговельної діяльності взагалі та встановлює компетенцію державних органів у цій сфері, окремі глави регламентують внутрішню торгівлю та зовнішньоторговельну діяльність, а також ряд інших питань торговельної діяльності. Інтерес для нашого дослідження становить Глава 4 „Зовнішньоторговельна діяльність” (ст.ст. 15-22), яка передбачає заходи по стимулюванню зовнішньої торгівлі, встановлює митно-тарифне та виключний перелік заходів нетарифного регулювання, визначає державну монополію на експорт (імпорт) певних товарів, передбачає застосування захисних, антидемпінгових та компенсаційних заходів при імпорті товарів.

Крім того, варто зазначити, що Міжпарламентський комітет Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Російської Федерації та Республіки Таджикистан 4 квітня 1999 року постановою № 8-12 прийняв Модельний закон “Про основи зовнішньоекономічної діяльності”¹⁷ та рекомендував його для використання в національних законодавствах та при підготовці і реалізації відповідних договорів, угод та рішень. Зазначений Закон¹⁸ регламентує основи зовнішньоекономічної діяльності в державі (визначаючи як зовнішньоекономічну діяльність, так і зовнішню торгівлю), особливі умови її здійснення, мету, принципи та методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, основні права, обов’язки та відповідальність фізичних і юридичних осіб та державних органів в сфері зовнішньоекономічної діяльності. На наш погляд, цей нормативний акт має значні якісні переваги порівняно з українським Законом “Про зовнішньоекономічну діяльність”¹⁹, які полягають у законодавчому визначенні:

- понять “зовнішня торгівля”, “квотування експорту або імпорту товарів, робіт, послуг”, “ліцензування експорту або імпорту товарів, робіт, послуг”;
- основних засад зовнішньоекономічної політики;
- права суб’єктів ЗЕД на отримання інформації, володіння якою має суттєве значення для реалізації їх прав і законних інтересів в сфері ЗЕД, від державних органів і їх посадових осіб, якщо розповсюдження цієї інформації не заборонено або не обмежено законодавством держави;
- обов’язків учасників ЗЕД;
- основ державного регулювання ЗЕД, що включають: визначення державного регулювання, передбачення заходів державного регулювання;
- принципу пріоритету економічних методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;
- організаційно-правових основ представництва інтересів держави в інших державах;
- тарифного, нетарифного регулювання, заходів захисту національного ринку тощо.

Таким чином, проведення дослідження дозволяє нам зробити висновок, що нормативно-правове забезпечення державного регулювання зовнішньої торгівлі потребує удосконалення. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” не відповідає сучасним реаліям та не регламентує всі необхідні питання. Відтак, вважаємо за необхідне прийняття загальної концепції розвитку зовнішньоторговельної діяльності та законодавче визначення організаційно-правових засад державного регулювання зовнішньої торгівлі в Україні, що забезпечить нашій державі рівні правові умови з іншими учасниками сучасних інтеграційних процесів.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою комерційного права
Київського національного торговельно-економічного університету
(протокол № 7 від 17 січня 2005 року)*

¹⁷ О модельном законе “Об основах внешнеэкономической деятельности”: Постановление Межпарламентского Комитета Республики Беларусь, Республики Казахстан, Кыргызской Республики, Российской Федерации и Республики Таджикистан от 4 апреля 1999 года № 8-12 // <pravo2004.by.ru>.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квітня 1991 року // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 29. — Ст. 377.